popülist edebiyat dergisi

fayrap

nisan 2014
sayı: 59 | fiyat: 8 tl

Halkçı bürokrasi olur mu?

Ali Emre:
"Bazen düşüncenin, bazen duygunun evleğinde konaklıyorum"

Tarihçinin mezhebi olur mu: Abdulbaki Gölpınarlı

Gezi eylemcilerinin iki silahı

ISSN 1306-214X

fayrap
popülist edebiyat dergisi

İçindekiler

> Başyazı

1 Halkçı bürokrasi olur mu? | Ali Akyurt

> Şiir-Hikaye

6 Hepiniz gelin (şiir) | Hakan Arslanbenzer

8 Yüzünden okumak (şiir) | Fazıl Baş

10 Birlikte (şiir) | Ceylan Öztürk

12 Yağmur (şiir) | Mahir Yücel

14 Çare, Drogba (şiir) | Elyesa Koytak

15 Devin (hikaye) | Abdullah Yıldırım

19 Hesaplaşma (hikaye) | Ömer Çelik

> Fayrap Kitap

24 Ali Emre: "Bazen düşüncenin, bazen duygunun evleğinde konaklıyorum" | Söyleşen: Habil Sağlam

30 İyiliği emredip kötülükten sakındırmak: Yeryüzüne Dağılan (Ali Emre) | Habil Sağlam

32 Harflerin devrimle imtihanı: Sessiz Harfler | Adalet Canlı Akbaş

> Popülist Kültür

34 Apolitik Gezi eylemcilerinin iki silahı: Tecrübesizlik ve cehalet | Ali Akyurt

38 Duvar'ın Gezi Parkı | Ayşenur Alper

42 Tarihçinin mezhebi olur mu yahut Abdulbaki Gölpınarlı'nın Mevlana Celaleddin'i hakkında bazı mülahazalar | Murat Küçükçifci

46 İnsanlıktan çıkmaya karşı insan, tabiat ve sanat: İbrahim Tenekeci'nin köşe yazıları | Sadık Koç

Sahibi-Sorumlusu: Hakan Arslanbenzer
Editörler: Ali Akyurt, Fazıl Baş, Melek Arslanbenzer, Esma Güneş, Yunus Bilge Özdemir, Elyesa Koytak
Musahhih: Ayşenur Alper
Kapak Tasarımı: Sinan Günçiner
Kapak Deseni: Sadri Alışık

Yönetim Yeri: Mimar Sinan Mh. Çavuşdere Cd. 24/2 34672 Üsküdar-İstanbul 216-201 27 25
Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. A. Ş. 212-422 79 29
Basım Tarihi: 21.4.2014
Yayın Türü: Yaygın süreli
Abonelik Fiyatı: 96 TL (12 sayı)
Banka Hesabı: TR 7200-0460-0366-8880-0006-6001 (Akbank)
İletişim: fayrapper@gmail.com

Sayı: 59 | Nisan 2014 Fiyatı: 8 TL

Halkçı bürokrasi olur mu?

ALİ AKYURT

Bürokrasinin kimlerden, hangi seviyedeki memurlardan oluştuğu, bir sınıf teşkil edip etmediği, nasıl sınıflandırılacağı, sosyoloji ve siyaset biliminde tartışılagelmiştir. Askeri ve sivil, geleneksel/patrimonyal ve modern/rasyonel bürokrasi gibi tasnifler mevcuttur. Örneğin Max Weber modern bürokrasiyi, "siyasi idarenin personeli" anlamında memurun, hukuki statü temelindeki fonksiyonuna ve soyut bir tüzel kişiliğe indirgenmesi, akitle vazifeye alınma, işe alınırken mesleki ihtisası göz önünde tutularak seçilme (diploma, sınav vs.), maaşa ve emeklilik haklarına sahip olma, istediği zaman işi bırakma ya da gerekli görüldüğünde işine son verilme, kıdem, liyakat ve üstlerin değerlendirmesine göre terfi, bütünleşmiş bir kontrol ve disiplin sistemine tabi olma, hiyerarşi, kurumsal süreklilik, gayrışahsilik, genel ve sistemli kural merkezlilik, rasyonelitenin egemen oluşu ve öngörülebilirliği üzerinden tanımlarken, geleneksel bürokrasi tipini, idari işlerde yöneticinin çevresinde toplanmış, çok sayıda ayrıcalığı olan ve "adı sanı" ile önem taşıyan kişilerden oluşmasıyla ayırt ediyor.

Fakat bürokrasi söz konusu olduğunda belki de en önemli ayrım, devlet adamı-memuru ayrımıdır. *Devlet adamı* siyaset yapar yani hukuki değişiklikler konusunda inisiyatif alırken *devlet memurunun* yetki ve sorumluluğu, mevcut hukuk ve mevzuatın işletilmesinden ibarettir; ilki *karar alıcıdır*, ikinci ise salt *uygulayıcı*. (Zaten Carl Schmitt de hukuku statik siyaset, siyaseti de dinamik hukuk olarak tanımlar.) *Memurun* halkçılığı tartışılacaksa, sadece ilkinin değil ikincisinin de, dahası her seviyeden memurun sahneye dahil edilmesi gerekir. Zira devlet dendiğinde aklımıza "devlet kurumlarında çalışan –uygulayıcı ya da karar alıcı– üst düzey yöneticiler" kadar, hatta bunlardan çok, her seviyeden memur; asker, polis, jandarma, muhtar, doktor, sağlık memuru, öğretmen, vergi tahsildarı, sular idaresindeki veznedar ilh. gelir. Halkın devletle muhatap oluşu, bunlarla temasta ve kurulan ilişkinin biçiminde tezahür eder. Halkın gözünden devletin nasıl göründüğüne ilişkin anekdotların izi, hikaye, roman ve hatıratlarda sürülebilir.

Biz bu yazıda halkın devletle ilişkisini kenarda tutacak, bürokrasinin halkla ilişkisini merkeze alacağız. Bu bağlamda, *bürokrasinin kökeni* (yani halktan mı önceki bürokrasiden mi ya da hangi halk kesiminden çıktığı) ile *bürokrasinin zihniyeti* ve bu zihniyetin ihtiva ettiği halk imgesi önem kazanıyor. Bürokrasi halkı aşağılayan, karar verme hakkını halkta görmeyen ve memurlarını da bu çerçevede yetiştiren –halkçı ya da toplumcunun zıddı anlamında– devletçi ya da *bürokrasici* bir zihniyete sahip olacak ve halkı güvenilmez bir düşman veya "öteki" olarak mı görecektir, yoksa kendi varlık gerekçesinin ve eylemlerinin meşruiyet kaynağının *halka hizmet* olduğunun her an bilincinde mi olacaktır? Bu zihniyet, bürokrasinin aldığı eğitimle yakından ilişkili. Bizde Batılı tarzda yetişen ilk kesimler asker ve doktorlar olmuştur mesela. Bunların aldıkları eğitim süresince kendilerine aşılanan değerlerin halkın değerlerine yakın ya da uzak oluşu burada çok önemlidir. Bu türden faktörleri koşullayan tarihsel-yapısal özelliklere bakmak, bürokrasinin dün ve bugün halk karşısında kendini konumlayışı ve halka bakışını anlamak için kaçınılmazdır.

Lale Devri: Bürokrasi-halk ikiliğinin ortaya çıkışı

İdris Küçükömer, Şerif Mardin ve Metin Heper gibi isimlere göre, "bürokrasinin batılılaşması" Türk

modernleşmesinin önemli bir ayağını teşkil eder. Türk modernleşmesini daha iyi anlamak için, bürokrasinin, bu süreç boyunca, aldığı eğitim ve kurumsal kimliklenme yoluyla halkla nasıl ilişki kurduğuna, bu ilişkinin nasıl bir dönüşüm geçirdiğine bakmak gerekiyor. 14-16. yüzyıllar arasında Osmanlı devlet merkezi ve padişah güçlü olduğundan sivil bürokrasi görece önemsiz bir kurumdu. 17-18. yüzyılda ise otorite boşluğundan faydalanan sivil bürokrat seçkinler, askeri sınıf ve ulemadan oluşan "bürokrat oligarşisi"nin önem kazandığı görülür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, merkezin zayıflamasıyla güç kazanan unsurun, yerel sivil güçlerden, eşraftan çok, merkezdeki bürokratlar oluşudur. Bu gelişme aynı zamanda sivil bürokrat seçkinlerin, askeri sınıf ve ulema ile bir tür ittifak ya da koalisyon kurmaları anlamına gelir. Bu, Türkiye tarihi açısından kökleri söz konusu döneme uzanan tarihsel bir ittifaktır.

Bürokrasi başlangıçta İslami ve geleneksel normları halkla paylaşırken, 18. yüzyıldan itibaren Batılılaşma seçkinlerin normlarının bir parçası ve amacı haline gelmeye başladı. İmparatorluğu kurtarmak için yozlaşmış eski düzenden uzaklaşma fikri ve referans olarak Batı'nın alınması eğilimi giderek güç kazandı. Bürokrasi padişahtan görece özerk bir kural ve kanun koyucu gövde haline geldi. Bu yeni yasama düzeninde padişah sadece bürokrasi tarafından koyulan kanunların yürürlüğe konmasından sorumluydu. Giderek bürokrasi başbakana, padişah ise cumhurbaşkanına benzedi. Bu gelişme bürokrasinin özerk bir güç odağı olarak yeni bir fonksiyon kazanması anlamına geliyordu.

İdris Küçükömer, Batıcı elitist Cumhuriyet bürokratının köklerini –yaşantısı ve devletçiliği ile– Lale Devrinde bulur. Türkiye'nin "Batılaşma" tarihini, "düzenin yabancılaşması" yani devletin/bürokrasinin halka yabancılaşmasının tarihi olarak okuyan Küçükömer'e göre, bu yabancılaşmış bürokrasinin, "Batıcı-laik bürokrasi cephesi"nin karşısında temel olarak "büyük halk yığınlarının kendilerini savunma cephesi", "Doğucu-İslamcı halk cephesi" kurulur. Batılılaşma döneminin iki cephesini, Batıcı-laik akım (Tanzimatçılar, Yeni Osmanlılar ya da Jön Türkler, CHP) ile İslamcı-Doğucu akım (Said Halim Paşa, Mehmet Akif...) teşkil eder. Dolayısıyla Cumhuriyet bürokratının çekirdeğini de, Lale Devri bürokratı teşkil eder. 18. yüzyıl başında Batı'nın üstünlüğünün kabulüyle, bir kapıkulu ya da bürokrat olarak Damat İbrahim Paşa'nın temsil ettiği bir "yenilik" daha doğrusu *Batılaşma* hareketi başlar. Yeniçerilere ve onlarla iç içe olan lonca esnafına göre "küfür" sayılan bu yeniliğin iki özelliği; -Nedim'in anlattığı biçimde- Batı'yı tanıyarak oradaki gibi yaşamak (sarayla bürokratlar birlikte yaşadığı "laleli hayat" ya da ekonomik ve sınıfsal gelişme gibi) ve devlet eliyle bir imalat sanayi kurma çabasıdır. Lale Devri, masrafçı yaşantısı ile İstanbul halkına (esnaf, yeniçeri vs.) ve onun değerler sistemine ters düşmekle kalmamış; sanayileşme hareketi, istihdam edici bir fonksiyona sahip olsa dahi, *yeniçeri-esnaf çıkarlarına karşı* düşmüş yani esnafın ya da mevcut işyerlerinin işlerine sekte vurmuştu. Böylece *Patrona Halil patlaması*, hem "laleli yaşantı"yı ortadan kaldırdı hem de sanayileşme hareketini dağıttı (Küçükömer, s. 5, 9-10, 51-53).

Ulema-esnaf-yeniçeri birliği, Patrona Halil ayaklanmasıyla III. Ahmet ve Damat İbrahim Paşa'nın Lale Devrine son verdiği gibi (1730), Kabakçı Mustafa eliyle de III. Selim ve Alemdar Mustafa Paşa'nın Nizamı Cedit denemesi ve kamu fabrikaları kurma çabasını bitirdi (1808). Bu birlik, Batı kurumlarını almaya çalışanlara karşı, İslamcı akımın gittikçe büyüyen çekirdeğini meydana getirmişti. Sözü edilen İslamcı-Doğucu cephe çekirdeği karşısında, 19. yüzyıl başlarında Batıcı padişahlar, bürokratlar ve ayan bulunuyordu (s. 63-65).

II. Mahmut'un hedefi de akla dayalı siyasi formüllerle İmparatorluğu kurtaracak bir bürokrasi geliştirmekti. 19. yüzyıl boyunca bürokratik mevkiler için aydın devlet adamları yetiştirmek üzere pek çok okul açıldı. Bu da kendilerini gerek padişahtan gerekse sosyal sınıflardan ayrı bir kadro olarak gören memur kuşağının gelişmesine kapı açtı (Heper, s. 425). Bu noktada memurlar bir toplumsal tabaka ya da sınıf oluşturur hale geldiler. Tabii "memurin", toplumsal sınıflara yaslanma imkanından yoksun ve iktisadi gelir açısından da doğrudan devlete bağımlıydı. Yine de bu durum, onların toplu ve organize bir şekilde hareket etmek suretiyle kimi hedefler tayin etmelerini engellemedi. 19. yüzyıl, İlber Ortaylı'nın ifadesiyle "idari reformlardan oluşan ve Osmanlı tarihinin panoramasını değiştiren bir devir"di. Tanzimat ve bürokrasisi, Osmanlı yönetim anlayışına bir farklılık getirdi. Söz konusu idari reformlarla pragmatik uygulamalar yerini belli bir dünya görüşünün, bürokrasinin modernist dünya görüşünün etkilerini yansıtan uygulamalara bıraktı (Ortaylı, s. 467, 475).

Osmanlı yönetimi klasik dönemde, dönemin teknolojisiyle de ilgili olarak, koruyucu, asayişi sağlayan ve bunun için vergi toplayan bir mekanizmaydı. İktisadi ve sosyal hayatta da

denetleyici ve bir ölçüde düzenleyici bir fonksiyon icra ediyordu. Loncalar üzerinde denetim, İstanbul'un iaşesini temin, yapı işlerinde denetleyici ve organize edici rol, bu tür yönetim faaliyetlerindendi. Sağlık ve eğitim alanlarında ise Osmanlı toplumu, bizzat toplum olarak anonim bir teşkilatlanma örneğiydi. İşte 19. yüzyılla birlikte, bu fonksiyonları düzenli olarak yerine getiren ve süreklilik arz eden kurumlar kuruldu. Örneğin eğitim alanında, yeni okullar açıldı, gayrimüslim cemaatlerin okulları kontrol altına alındı, ders programları denetlendi, bu okullara Türkçe ve Osmanlı tarihiyle ilgili dersler kondu, öğretmenler tayin edildi; eski dönemden farklı olarak, eğitim bir hayır işi veya vakıf faaliyeti olmaya terk edilmek yerine, sistematik bir burs ve yatılılık sistemi kuruldu (Ortaylı, s. 469-470).

Osmanlı 19. yüzyılındaki modern bürokrasi, Rusya'dakinden farklı olarak ithal edilmedi ya da kültür mantarı gibi yetiştirilmedi; daha ziyade bir önceki yüzyıl Osmanlı bürokrasisinin ürünü olarak ortaya çıktı. Zira 19. yüzyıl öncesinden itibaren, Batı dillerinin, Batı idari mevzuat ve hukukunun öğrenilmesine önem verilmiş, Tercüme Odası'nda reform yapılmış, devlet kendi işlerini görecek yetkin memurlar yetiştirmek için harekete geçmişti. Ortaylı'nın deyişiyle "19. yüzyıl bürokratı 1876 Kanun-i Esasi'sini hazırlamaktan tutunuz, bir itfaiye nizamnamesine kadar her alanda" sadece Avrupa mevzuatını tetkik ve tercüme etmekle kalmaz, mevcut şartları, Osmanlı mevzuatı ve İslam hukukunu da göz önüne alarak uygun bir nizamname metni hazırlar ve bunu tartışarak nihai şeklini verirdi (Ortaylı, s. 471). Tanzimat bürokratı, aynı zamanda İmparatorluğun entelektüeliydi. Dilde sadeleşmeden ortak imlaya, tarihten hukuka, ekonomiden askeriyeye pek çok alanda eser verme çabası içindeydi. Dahası gazeteler aracılığıyla halkı dönüştürmeye, kendi fikirlerini tabanda yaygınlaştırmaya çalışıyordu (Ortaylı, s. 472).

Muhalefetle iktidar arasında Batıcı bürokrasi

Sultan Abdülhamit'in, 1890'da "ne yapmalı?" diye sorduğunda, kendisine verilen iki projeden İzzet Paşa'nın İslam birliği projesini kabul etmesiyle, Tanzimat döneminin batıcı bürokrat grubu ile padişah beraberliği bozulur. Jön Türkler, "muhalif bürokratlar" olarak, önce Tanzimat bürokratına, daha sonra Abdülhamit'e karşı "hürriyet mücahidi" olarak ortaya çıkar (Küçükömer, s. 76). Buradaki "muhalif bürokrat" kavramı önemlidir. (Cumhuriyetin ilk dönemindeki Sabahattin Ali ve Refik Halid gibi isimler yeni dönemin "muhalif bürokrat"ları olarak görülebilir. Fakat böyle olunca, bu isimlerin halkçı eleştirilerinin de bir tür bürokratlık olan bu anti-bürokratlığın kokusunu taşıdığı öne sürülebilir.) Daha önce iktidarda ve padişahın yanında olan bürokratların Osmanlı-Türk toplumu içindeki konumu ve padişahla ilişkisi, II. Abdülhamit döneminde değişir. Daha önce padişahı Batıcı yönde sürükleyebilen güçlü bürokrasi, yerini padişahın dengeci politikasına tabi ve baskılanan bir bürokrasiye bırakır. Bu aynı zamanda yeni eğitimin ürünü olan entelektüellerin, devletten görece bağımsızlaşması (çoğu devletten maaş alır), bir muhalefet grubu teşkil etmesi anlamına gelir. Çağdaşlaşmanın padişah tarafından tek merkezden yönetilmesi, bu muhalif grubun devletten ve padişahtan tamamen ayrışmasına yol açar. Bu ayrışma II. Meşrutiyet'le birlikte kendini açıkça ortaya koyar.

II. Meşrutiyet ve uzantısı sayılabilecek Cumhuriyet devrinden itibaren bürokrasinin ülke yönetimindeki ve halk karşısındaki konumu bir değişiklik daha geçirdi. Heper'e göre bürokrasinin halktan kopukluğu, Cumhuriyet döneminde zirveye ulaştı. Cumhuriyet, Batı medeniyetinin toptan kabulüne ve halkın sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamının toptan dönüştürülmesine karar verdiği için, bu ideallere bağlı yeni bir memur nesli yetiştirmek üzere uzun vadeli bir eğitim programı ortaya koydu. Bu yeni okullarda verilen resmi eğitim, aşırı seçkinci bir tutumun gelişmesine neden oldu. Bürokratik yönetim geleneğinin Cumhuriyetçi biçimi, sivil bürokrasinin sivrilmeye başladığı ve Cumhuriyetçi idealleri benimsediği 1930'lu yıllarda en yüksek noktasına ulaştı. 1950'lerde bürokrat seçkinler DP hükümetine karşı tepki duymaya başladı. Onlara göre yeni siyasal seçkinler siyaseti sokağa düşürmüştü. Buna tepki olarak DP hükümeti bazı kilit bürokratları görevden aldı ve bürokrasinin ekonomik rolünü azalttı (Heper, s. 424-425).

60 İhtilali ile kurulan ya da güçlendirilen bazı kurumlar, bu anlamda bürokrasinin "halk iradesi"ni temsil eden Meclis'i, bürokrasiyi temsil eden kurumlarla çevreleyip görece etkisiz kılma çabasını yansıtır. Küçükömer'in vurguladığı gibi, bir Osmanlı Paşası olan İsmet Paşa'nın son temsilcisi olduğu *bürokrasici çizgi*nin bir uzantısı olan "Ortanın Solu" hareketi de 1965'te ortaya çıkacaktır. CHP lideri İsmet İnönü'nün "Millet düşmanınızdır" sözü de

aynı mantığı yansıtır (17 Mayıs 1968, İnönü'nün *Ulus* gazetesinde yayımlanan "Hatırat"ından akt. Küçükömer, s. 100). 1961 Anayasası sivil bürokrat seçkinlerin siyasetçilerle olan rekabetlerinde Danıştay gibi kurumları güçlendirerek ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumlar yaratarak dengeyi sivil-bürokrat seçkinler lehine değiştirmeyi hedefledi.

Sonraki 20 yılda, hükümetler bir yandan bu kurumların yetkilerini sorguladı bir yandan da bürokrasiyi kendi yandaşlarıyla doldurdu. Bir anlamda sivil bürokrasi siyasallaştı ve etkinlik-verim kaybetti. 1983'te iktidara gelen ANAP hükümeti, devletin ekonomik rolünü azaltan ve pazar ekonomisini ön plana çıkaran liberal bir ekonomi politikası benimsediğinde sivil bürokrasiye ilişkin hedefi de bir taraftan ekonomide bürokrasinin rolünü kısıtlamak, diğer taraftan etkinlik ve verimliliğini artırmaktı. Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin özelleştirilmesi, adem-i merkeziyetçilik ve merkezi bürokrasinin daraltılması yoluyla bunun yapılacağı düşünüldü. Bir yandan da, bürokratik usullerin sadeleştirilmesi ve örgütsel reformlar gerçekleştirilmesine çalışıldı (Heper, s. 426). Nilüfer Göle'nin yorumuyla 80'ler, "bürokratik bir iktidardan daha mühendis ağırlıklı bir iktidara geçiş"in başlangıcıydı. Geçmişte reform ve modernleşmenin yalnızca nesnesi değil, aynı zamanda öznesi de olan sivil ve askeri bürokrasiyi, siyasallaşmış, verimsiz ve etkin olmayan bir kurum olmaktan çıkarma çabası, AKP iktidarı tarafından sürdürüldü. Fakat ANAP döneminin aksine, "memurin"in daralması değil, genişlemesi söz konusu oldu. KPSS, pek çok gencin hayatının en büyük gerçeklerinden biri olarak gündemimizin tam ortasına yerleşti mesela.

Bürokrasinin siyaset üstü mü siyaset dışı mı olması gerektiği sorunu, Türkiye'de özellikle askeri bürokrasi üzerinden tartışılır. Bunun sebebi, ordu tarafından gerçekleştirilen hükümet darbeleri, ihtilal ve muhtıralardır. Fakat özellikle 60 İhtilali'yle, sivil bürokrasiye, özellikle de yargı kurumlarına halk iradesini dengeleyici bir rol biçilmesi göz önüne alındığında, aynı tartışmanın, kadrolaşma tartışmalarını da içerecek daha geniş bir zemin olarak, özellikle yargı kurumları için de yapılması gerekir. Burada "bürokrasinin zihniyeti" konusuna geliyoruz. Zira bürokrasi siyaset üstü ya da dışı da olsa, her halükarda belli bir zihniyete sahiptir ve bu zihniyet, devletin sürekliliğinin temel bir dayanağıdır. Bürokrasinin elitist, Batıcı, devletçi, devlet merkezci mi, halkçı, yerlici ve toplumcu mu olduğu sorusu, burada önem kazanır. Farklı eksenlerde çizilen ideolojik ayrımların ötesinde, bürokrasinin sahip olduğu zihniyet kalıpları sorunsallaştırılmalıdır. Bu süreçte devletin başarısı, belli ideolojik kalıpların ötesinde ortak bir bürokrasi zihniyeti, yahut bir minimum, bir filtre yaratma konusundaki etkinliğine; başarısızlığı ise farklı ideolojileri ortak bir zeminde buluşturmak yerine silikleştiren formasyonuna bağlıdır.

Bürokrasinin zihniyeti

Bürokrasinin zihniyetinin oluşumunda iki önemli etken, geldiği köken ve aldığı eğitimsel ve sosyal formasyondur. Ülkemizde bürokratların etnik/dini/bölgesel kökeni, Osmanlı döneminde ve Osmanlı'dan bugüne önemli farklılaşmalar gösteriyor. İdari yüksek bürokrasiye uzanan dikey sosyal mobilite, imparatorluk döneminde yerel bağları olan alternatif güç odakları oluşturmamak adına büyük ölçüde devşirme sistemiyle çizilmişken, Lale Devriyle birlikte mobilite denkleminin de değiştiği görülür. Yeniçerilik ve diğer askeri hizmetler de dahil olmak üzere devlet hizmetlerine adam alma usullerinde bu dönemde yaşanan değişim dikkat çekicidir. Eskiden Hıristiyan çocuklarından devşirilen Yeniçeriler, artık Türklerden oluşmaya başlıyor ve Yeniçeri miktarı artarken sipahilerin miktarı düşüyordu. İstanbul ve Selanik gibi şehirlerde nüfusun önemli bir bölümünü yeniçeriler meydana getiriyordu. (18. yüzyıl sonunda 60.000 nüfuslu Selanik'te aileleriyle birlikte yeniçerilerin 30.000 kişi oldukları söylenir. Küçükömer, ocağın kaldırıldığı 1826 tarihinde -acemi oğlanlar hariç- toplam yeniçeri miktarının 200.000 olduğunu kaydeder. s. 54)

Cumhuriyetin ilk dönem bürokrasisi, kendi çocuklarını yüksek mevkilere yerleştirme çabası içinde ve bürokrasi konumunda bulunmasından kaynaklanan gücünü halkla paylaşma konusunda isteksizdir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti demografik yapısı itibariyle Osmanlı'dan farklı olarak yüksek dereceli bürokratları devşireceği bir gayrimüslim tebadan yoksun ve "Türk" Müslüman kadrolarla iş görmek durumundadır. Dolayısıyla artık yüksek bürokrasi, "paşa torunları"nın yanı sıra giderek Batı tipi eğitim almış "halk çocukları"ndan oluşacaktır. Bu da devşirme benzeri özel eğitim çabalarını gündeme getirecektir.

Çevre (yerellik)-merkez ilişkisi de, bürokrasi-halk ilişkisinin diğer bir boyutunu teşkil eder.

Bürokratların, kökenleriyle ilişkileri ve bu ilişkilerin nasıl devam ettiği, burada önemli bir noktadır. "Merkezin merkezi"ndeki eğilim, bürokrasinin çevresel bağlantılarını koparmak yönünde olsa da, bürokrasi bazen yerel güçlerle ilişkilerini sürdürür, linkleri kopmaz. Bürokrasi tanımı gereği merkezi teşkil eder ve "merkezin merkezi"ndeki mantığı aşındırma gücünü kazanır. Devletin merkezileştiği dönemler, bu aşındırma eğiliminin önlendiği dönemlerdir. Yani devlet ile bürokrasi arasında da tam bir eşdeğerlikten söz edilemez. Nitekim Şerif Mardin'e göre merkez-çevre kopukluğunun vurucu öğesi, merkezin, bir Osmanlı öncesi soylular zümresinden kalan izlere ve yıldızı Osmanlılarla birlikte parlayan taşralı bazı güçlü ailelere karşı kuşkulu bir pozisyon benimsemesidir (s. 39-40).

Bürokrasinin kökeni ve bu kökenle ilişkileri kadar, aldığı eğitim de halkla ilişkilerini etkiler. Türk bürokratının okuduğu yer, aldığı formasyon ve öğrenim hayatı boyunca kazandığı zihniyet, Tanzimat'tan itibaren onu pozitivist, rasyonalist, modernist bir anlayışa sahip kılmıştır. Din anlayışı halktan kopuk, en azından farklı hale gelir. "Mülkiye zihniyeti" şeklinde ifade edilen şey, okul gururuyla karışık bir şekilde kendi sınıfını halktan üstün görme anlayışını ima eder.

Formel eğitim kadar kurumsal eğitim ve süreklilik de bürokratların zihniyetinin şekillenmesinde rol oynar. Bürokratlık ya da memurluk mesleği sırasında, hiyerarşi yoluyla gerçekleştirilen eğitim, ona başka bir zihniyet kazandırır. Bu kurum kültürü ve yapısal formasyon, bürokrasinin kökeni ya da eğitimi değişse de etkisini sürdürür. Mevzuat bilgisi, mesleki tecrübe, çalışma motivasyonu gibi unsurlar, bürokratlar hızla değişse de bürokrasinin ve bürokratik zihniyetin yavaş değişmesini getirir. Bürokrasi dışı unsurların da iktidarı ele geçirmeye aşırı bir önem atfetmesi ve bu yoldaki çabaları, bu yapı sayesinde dengelenir. Bu yüzden, sadece 20'lerde bazı İttihat ve Terakki mensuplarının Mustafa Kemal'i tasfiye girişimi ve 70'lerden bugüne uzanan sol ya da İslamcı devrim beklentileri değil, Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki'nin önde gelen liderlerini tasfiyesi de, bu yüzden daha baştan bir tür başarısızlığa yazgılı olmuştur.

Amacımız bir umutsuzluk tablosu çizmek değil. "Devlet"e teslim olmaktan başka çare yok, demek de istemiyoruz. Fakat Türk bürokrasinin, Lale devrinden başlayan onca elitist, laik ve Batıcı dikişe rağmen, bu dikişi tutmayan bir çekirdek de barındırma ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Bir devlet varlığını sürdürüyorsa, bu ancak devletin varlığını sürdürmesi yönünde bir iradeye sahip bir bürokrasi sayesinde olabilir. Kemal Tahir'in, *Kurt Kanunu*'nda sözünü ettiği "halkın içinde çalış[an], halktan çıkacak yeni idareci kadrolarla halka dayan[an]" devlet ideali, ancak bürokraside bürokrasici zihniyetin halkçı bir zihniyete dönüşmesiyle gerçekleştirilebilir. Cumhuriyet'in "halkçı"ları ise, İzmir İktisat Kongresi'yle liberal sistemden yana olduklarını açıklamış, "eski düzeni sürdüreceğiz, ayanla, eşrafla iş göreceğiz, kadrolarımızı değiştirmeyeceğiz. Türkçesi halka gitmeyeceğiz," demiştir. Dahası "halk kadrolarına gitmek", statükoyu temsil eden ve yüksek tahsil için Batı memleketlerine yollanmış idareci kadroları ve bunlarla ilişki içindeki Batılı güçleri karşıya almayı, "bunlarla açıkça boğuşmaya girme"yi gerektirir. Bu durumun zorluğu ise, bir tür denge siyasetini, "en çok sıkıştırana karşı çıkarken, ötekine dayanmak zorunda kal"mayı, "birinin pençesinden çıkıp öbürünün pençesine gir"meyi getirmektedir (s. 102-103).

Kitabiyat

Metin Heper, *Türkiye Sözlüğü –Siyaset, Toplum, Kültür–*, Ankara, Doğu Batı, 2006

Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, 3. Baskı, İstanbul, Tekin, 1982 [ilk yayımı: 1969]

İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul, Ant, 1969

Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset –Makaleler I–*, Der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder, 15. Baskı, İstanbul, İletişim, 2008

İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 2. Baskı, Ankara, Cedit, 2008

Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, İngilizce'den Çev. Taha Parla, 8. Baskı, İstanbul, İletişim, 2006

Max Weber, *Meslek Olarak Siyaset*, Fransızca'dan Çev. Afşar Timuçin ve Mehmet Sert, İstanbul, Chiviyazıları, 2006

Erol Güngör: "Hakikatten kötülük çıkacağını düşünmek için ya sahtekar ya gerizekalı olmak gerekir."